

Ijle lucht

Vandaag is ze teruggekeerd naar de rode heuvels.

Het is meer dan veertig jaar geleden dat Erla met de politie naar de grillige rotsformaties van Raudholar ging, maar je kunt merken dat ze zich de weg nog uitstekend herinnert. Het is een route die ze in gedachten zo vaak heeft afgelegd dat ze hem nu automatisch loopt, alsof ze wordt geleid door onzichtbare aanwijzingen in de sneeuw.

Ze gebaart ons te stoppen bij een grote, rode rots. Het is doodstil. Het enige geluid is dat van de sneeuwvlokken die zachtjes op onze schouders neerdalen. Turend in de wind wijst ze naar een diep uitgeholde geul onder de voorzijde van de rots. 'Daar,' mompelt ze. Het gewicht van onze laarzen op het stevige ijs doet de grond kraken als we ons naar voren buigen. 'Ze zeiden dat we het lijk van Geirfinnur daar hadden verborgen.'

Beeldt u zich een land in dat van oost tot west en van noord tot zuid uit niets anders bestaat dan kale bergen, de toppen bedekt met eeuwige sneeuw, de tussenliggende vlakten gescheiden door klippen van lavaglas waarvan de hoge, scherpe pieken met elkaar lijken te wedijveren welke u het zicht zal ontnemen op het schaarse gras dat ertussen opschiet. De donkere rotsformaties verbergen ook de weinige, ver uit elkaar liggende gehuchten van

de inboorlingen, en er is niet één boom te bespeuren die beschutting zou kunnen bieden aan vriendschap en onschuld. Ik neem aan, mijnheer, dat deze beschrijving in u geen verlangen zal opwekken u in IJsland te vestigen, en wie zo'n land voor het eerst aanschouwt, zou zelfs geneigd zijn te geloven dat het onmogelijk door menselijke wezens bewoond kan worden, ware het niet dat de zee, dicht bij de kusten, vol ligt met boten.

Toen een jonge Zweed genaamd Uno von Troil dit verslag in 1772 schreef, was het land bijna volledig agrarisch. De boerderijen lagen op grote afstand van elkaar en de wegen ertussen waren verraderlijk. Het leven zat vol gevaren. Weidegrond kon op elk willekeurig moment worden vernietigd door aardbevingen en vulkaanuitbarstingen, die boeren en dagloners in het hele land in armoede stortten. Er heersten veel ziekten en het sterftecijfer onder de pasgeborenen was hoog: tot ver in de negentiende eeuw stierf vijfendertig procent van de baby's in hun eerste levensjaar.

Het leven van de boeren was zwaar, vooral in de lange winters als het gezin het grootste deel van de werkdag binnen zat. De boerderijen stonken naar het vee dat binnenshuis werd gehouden, waarbij met name de grote dieren meestal onder de slaapkamer werden geplaatst om zo veel mogelijk van hun warmte te kunnen profiteren. Men ging zelden in bad, binnenshuis op de vloer spugen werd als normaal beschouwd, en zowel mens als dier op de boerderij had last van luizen, vaak in dien mate dat veel mensen besmet raakten met een ziekte die kletskop werd genoemd, een besmettelijke schimmelinfectie die onder andere haaruitval tot gevolg had. Wie eraan leed, hield binnenshuis zijn muts op om de korsten op zijn schedel te verbergen.

Maar de winterse duisternis had ook voordelen. Nadat het vee gedurende de weinige uren daglicht was gevoerd en gemolken, hield men zich de rest van de dag bezig met spinnen en weven, en de eentonigheid van deze bezigheden werd verlicht met diverse vormen van amusement. Dit was onderdeel van de traditionele *kvoldvaka*, de avondwake. Als het hele gezin bij elkaar zat, was het tijd voor spellen, gebeden en verhalen. Door ervoor te zorgen dat ieder lid van het gezin alert bleef en zich goed concentreerde op het uitvoeren van de monotone taken, wist de boerderij zichzelf te bedruipen. Aan de spellen die tijdens de avondwake werden gespeeld, lagen belangrijke onderliggende redenen ten grondslag.

Als ze allemaal bij elkaar zaten, probeerden de volwassenen elkaar de loef af te steken met zelfgemaakte gedichten en testten ze de kinderen op hun kennis van de Bijbel zodat de dominee een goede indruk van het gezin zou krijgen als hij op bezoek kwam. Soms lazen ze voor uit de IJslandse saga's, een verzameling verhalen, geschreven in de dertiende en veertiende eeuw, over de legenden en het leven van de eerste generaties IJslanders.

De avondwake zorgde er niet alleen voor dat de wol werd gesponnen en geweven, maar bood ook gelegenheid tot informele scholing voor kinderen die al jong op de boerderij moesten werken. In de achttiende en negentiende eeuw rustte de scholing van de kinderen in IJsland op de schouders van de ouders, onder toezicht van de Kerk, en het was de avondwake die de boerenbevolking van IJsland hielp een bijna universeel niveau van leesvaardigheid te bereiken. Voor kinderen die lange uren werkten in zware omstandigheden, zo legt Sigurdur Gylfi Magnusson uit in zijn maatschappelijke geschiedenis van IJsland, *Wasteland with Words*, boden deze oude verhalen een ontsnapping uit de veeleisende wer-

kelijkheid van het leven op de boerderij naar het rijk van de verbeelding.

De ‘inboorlingen’ naar wie Von Troil regelmatig verwijst in zijn beschrijving van IJsland, waren misschien bijna onzichtbaar vanwege de zware weersomstandigheden en ongewone topografie, maar wat hem wellicht zal hebben verbaasd, was de manier waarop zij omgingen met de barre winters. Terwijl Von Troil over de kale vlakten sjokte en zich afvroeg hoe er in zo’n ongenaakbaar landschap iets tot leven kon komen, zaten de IJslanders knus binnen de catechismus te leren en gedichten voor te dragen.

Verhalen vormen de kern van de IJslandse manier van leven. Dat klinkt misschien niet origineel – elke maatschappij, cultuur, zelfs beschaving wordt in zekere mate gevormd en gekenmerkt door haar overlevering – maar in het geval van IJsland is het opvallend. IJslanders houden van lezen en verhalen vertellen, hebben een literaire geschiedenis van wereldformaat, en zijn gewend elkaar met Kerstmis boeken cadeau te doen. IJsland is een land waar de legenden uit de saga’s overal voelbaar zijn en waar een op de tien mensen een boek publiceert. Toen in 1783 bij een heftige vulkaanuitbarsting roodgloeiend magma naar een kerk in Kirkjubaer in het zuiden van IJsland vloeide, hield dominee Jon Steingrimsson naar verluidt zo’n welsprekende preek dat die de lavastroom tot stilstand bracht. In de late middeleeuwen was geen Scandinavisch hof compleet zonder de aanwezigheid van een IJslandse dichter.

Er is een IJslands gezegde, *ad ganga med bok I maganum*, dat letterlijk betekent dat iedereen ‘een boek in zijn buik heeft’, en de groeiende hoeveelheid biografieën, autobiografieën en historische werken over het dagelijks leven – in het bijzonder dat van de plattelandsbevolking die tot de twintigste eeuw bui-

tenshuis weinig scholing genoot – getuigt daarvan. Wat moet je ook anders in de donkere wintermaanden? De geest van de avondwake leeft nog steeds. In IJsland worden al eeuwen verhalen verteld als een middel om te overleven.

Iedere IJslander weet van de verdwijning van Gudmundur en Geirfinnur. De twee zaken zijn zo diep in de IJslandse cultuur ingebed dat ze bijna mythische proporties hebben gekregen en de details ervan zijn zo bekend dat ze tot idioom zijn geworden: ‘Hij liep zo lang naar zijn sleutels te zoeken dat ik dacht dat hij Geirfinnur zou vinden!’ De zaken worden aangehaald in films, politieke debatten, en de jaarlijkse Nieuwjaarsconferentie waar negentig procent van de bevolking naar kijkt. In een aflevering van de populaire animatieserie *Hulli* uit 2013 ontdekt de gebilde held, een figuurtje geënt op de bedenker van het programma, Huggleikur Dags-son, in de IJslandse wildernis een skelet, dat hij identificeert als dat van Geirfinnur, waarop hij uitroept: ‘Dit is de ontdekking van de eeuw!’

De twee zaken houden de mensen al veertig jaar bezig. Tieners die jaren na de verdwijningen zijn geboren, weten er net zoveel van als hun ouders, die het nog hebben meegemaakt. Eén journalist raakte er zo door geobsedeerd dat hij bijna een zenuwinzinking kreeg; een andere noemt hen ‘een zwart gat’. Iedere IJslander weet wat er is gebeurd, maar niemand *wéét* wat er is gebeurd. Het zijn de beruchtste misdaadzaken in de geschiedenis van IJsland, die herhaaldelijk de duisterste aspecten van dit veilige en vredige land aan het licht hebben gebracht, en waarbij alles draait om geruchten, verzinsels en dingen die er niet waren.

Het is allemaal begonnen toen een jonge man in januari 1974 naar een nachtclub ging.

Gudmundur Einarsson was achttien jaar oud. Hij had lang, donker haar en een porseleinen huidskleur. Hij was een be-
daarde, nette jongen die onlangs zijn school had afgemaakt.
De boeken die hij nodig had om voor monteur te leren, had
hij al aangeschaft.

Op 26 januari 1974 ging Gudmundur om acht uur 's avonds
naar zijn vriend Sigurbjorn Haraldsson. Bij hem thuis dron-
ken ze iets samen met een paar schoolvrienden en om elf uur
's avonds gingen ze allemaal naar een nachtclub in Hafnar-
fjordur, een havenstad tien kilometer ten zuiden van Reykja-
vik.

De nachtclub heette Althyduhusid en had de reputatie
nogal ruig te zijn. Jongemannen kwamen uit naburige steden
voor zogeheten 'country-avonden', die, in tegenstelling tot
de gezapige naam, vaak eindigden in georganiseerde knok-
partijen. Op de stampvolle dansvloer braken snel ruzietjes
uit en de aanwezigen moesten in elkaars oor schreeuwen om
zich verstaanbaar te maken.

Gudmundur dronk veel en danste met zijn vrienden. Na
een paar uur ging hij naar buiten. Het was twee graden bo-
ven nul, er stond een harde wind, en de grond was bedekt
met grijze baggersneeuw. Hij ging te voet op weg naar huis.

Om twee uur 's nachts werd Gudmundur gezien door
kennissen. Twee jonge vrouwen, Elinborg Rafnsdottir en
Sigridur Magnusdottir, zagen hem in de buurt van de Alt-
hyduhusid langs de kant van de weg lopen. Hij droeg een
lichtgekleurd geruit jack, een groene broek en bruine schoe-
nen, en hij probeerde met opgestoken duim een auto aan te
houden. Elinborg en Sigridur remden af om hem een lift te
geven, maar toen Gudmundur hen door de voorruit zag,
stak hij zijn hand in zijn zak. Hij was niet alleen. Bij hem was
een man in een geel shirt.

De man in het gele shirt was kleiner en smaller van postuur dan Gudmundur. Hij liep iets achter Gudmundur en maakte de indruk stomdronken te zijn. Op het moment dat de twee vrouwen langsreden, wierp de man in het gele shirt zich plotsklaps op de motorkap van hun Volkswagen en rolde er aan de andere kant weer af. Ze gaven meteen gas en reden door. De koplampen priemden in de duisternis vóór de auto, terwijl de achterlichten het gezicht van Gudmundur en zijn metgezel een ogenblik rood kleurden.

Tussen twee en drie uur 's nachts werd Gudmundur nogmaals gezien. Sveinn Vilhjalmsson reed samen met twee anderen in de buurt van Hafnarfjordur. Toen ze voor een verkeerslicht stopten, zagen ze langs de kant van de weg een bleke man met lang, donker haar en een geruit jack. Hij leek erg aangeschoten te zijn en probeerde een lift te krijgen van de auto's vóór hen. Hij liep naar hun stilstaande auto, maar voordat hij bij hen was, gleed hij uit op de gladde weg en viel. Hij bleef even liggen, krabbelde toen overeind en liep wankelend bij hun auto vandaan. Er leek niemand anders bij hem te zijn.

Het licht sprong op groen en Sveinn reed door. Het is heel goed mogelijk dat hij en de andere twee inzittenden de laatsten zijn die Gudmundur Einarsson in leven hebben gezien. Na die avond is er van Gudmundur nooit meer iets vernomen.

Als er in IJsland iemand wordt vermist, zijn het de gewone burgers die naar hem gaan zoeken. Er komt een melding binnen en mensen van alle rangen en standen verzamelen zich: advocaten, bankiers, boeren en bouwvakkers slaan de handen ineen om de omgeving uit te kammen.

Omdat IJsland geen leger heeft en slechts een kleine kust-

wacht, was er geen officieel orgaan dat naar vermiste personen zocht tot vrijwilligers zelf zoekploegen organiseerden. De eerste werden in 1918 gevormd door vrouwen in vissersdorpen die na een schipbreuk de kust afzochten naar hun echtgenoten en zonen, maar pas na een opmerkelijke reddingsactie in 1950 voelden de over het hele land verspreide groepen zich geroepen zich samen te voegen tot een nationale organisatie.

Op 14 september 1950 was een zilverkleurige Douglas DC-4 Skymaster met de naam Geysir op weg van Luxemburg naar Reykjavik om daar bij te tanken. Het vliegtuig had als ongebruikelijke lading geen passagiers, maar een doodskist met het lichaam van een zesenvertigjarige Amerikaanse vrouw, een meute honden en een grote verzameling zeldzame voorwerpen, waaronder een rijkelijk versierde draailier, een op een luit gelijkend muziekinstrument. Boven IJsland verloor men het radiocontact met het toestel. Er werd een grootscheepse speurtocht naar het vermiste vliegtuig op touw gezet, maar het werd niet gevonden. Dominees in het hele land baden met hun parochieleden voor de Geysir en zijn bemanning.

Drie dagen nadat de Geysir uit het luchtruim was verdwenen, ving de kustwacht een bericht op: 'Positie onbekend – allen in leven.' De bemanning had een radio weten te vinden en contact gemaakt met de buitenwereld. Ze hadden zich in leven gehouden met dertien sneden roggebrood, vierentwintig chocoladerepen, een krat Orangeade, en theebladeren die ze in een geïmproviseerde koffiekkan kookten in sneeuwwater. De Geysir was neergestort op Bardarbunga, op de noordwestelijke flank van Vatnajökull, IJslands grootste gletsjer.

Een reddingsploeg vloog erheen vanaf een Amerikaanse luchtmachtbasis in IJsland. Het toestel landde naast het wrak van de Geysir, maar raakte al snel bedolven onder zo'n dikke

laag sneeuw dat het niet meer kon opstijgen. Nu moest de reddingsploeg ook gered worden. Drie Amerikaanse militairen, een luchtvaartinspecteur, de zes uitgeputte IJslandse bemanningsleden van de Geysir, twaalf honden die de crash hadden overleefd, twee vliegtuigen en een paar ton aan antieke voorwerpen zaten op een hoogte van achttienhonderd meter vast op de Vatnajokull-gletsjer. De stewardess vond een aantal balen textiel en bekleedde het wrak met de dikke rode stof om zo veel mogelijk warmte vast te houden. Een agressieve bulldog werd in het toilet opgesloten.

Drieëntwintig IJslandse burgers, allen ervaren bergbeklimmers, staken de koppen bij elkaar en besloten de Vatnajokull te beklimmen. Een deel van hen maakte een tocht van meer dan dertig kilometer over de gletsjer om het wrak te bereiken. Alle tien overlevenden uit beide toestellen en een van de honden werden gered, en de met doodsverachting uitgevoerde reddingsoperatie haalde in het hele land de voorpagina's. Waar Amerikaanse militairen hadden gefaald, hadden IJslanders, zonder daarvoor te zijn getraind, succes geboekt. Geïnspireerd door deze heldendaad werd een nationaal netwerk van reddingsploegen in het leven geroepen. ICE-SAR, de IJslandse nationale reddingsbrigade, was een feit.

ICE-SAR, dat bestaat uit teams van vrijwilligers die een intensieve training van twee jaar ondergaan om lid te kunnen worden, en dat grotendeels wordt gefinancierd door de verkoop van oudejaarsvuurwerk, is over de hele wereld bekend om zijn expertise en wordt opgeroepen bij rampen van mondiaal belang. Toen Haïti in 2010 werd getroffen door een zware aardbeving, was een ploeg van zevenendertig IJslandse vrijwilligers een van de eerste internationale reddings-teams die in Port-au-Prince landden om onder het puin naar overlevenden te zoeken.

Reddingsacties in het buitenland komen echter niet vaak voor. De teams van ICE-SAR worden vaker ingezet om naar mensen te zoeken die zijn overvallen door IJslands snel veranderende weersomstandigheden en de daarmee gepaard gaande veranderingen in het landschap. Ondanks dat het land bekendstaat om extreme natuurverschijnselen zoals aardbevingen en aardverschuivingen, zijn de rampen die zich voordoen meestal niet zo dramatisch. Als er een zware storm of vulkanische activiteit op komst is, zijn er meestal waarschuwingstekens, maar op onverwachte harde windstoten en bevroering van natte weggedeelten, waardoor auto's makkelijk van de weg raken, kun je je niet voorbereiden.

Het weer in IJsland wordt gekenmerkt door onvoorspelbaarheid. Als IJslanders het over het weer hebben, zeggen ze vaak dat het 'met horten en stoten' komt, omdat de weersomstandigheden zo snel kunnen veranderen dat het zelfs op een zonnige ochtend verstandig is een dikke jas aan te trekken. Het kan gebeuren dat je op een onbewolkte dag in een café gaat lunchen en merkt dat heel Reykjavik door sneeuw is bedekt als je weer buiten komt.

In de nacht dat Gudmundur verdween, stak er in Hafnarfjordur en de omliggende steden plotseling een storm op. Toen Gudmundur in de nachtclub was, was het buiten vrij helder, met hier en daar wat motregen, maar de volgende ochtend was de gegroefde oppervlakte van de nabijgelegen lavavelden verdwenen onder een glad sneeuwdek.

Toen er een volle dag was verstreken en Gudmundur nog steeds niet naar huis was teruggekeerd, plaatsten zijn ouders een bericht in de plaatselijke krant met de vraag of iemand in Hafnarfjordur informatie had over de verblijfplaats van hun zoon. Hij was nog nooit eerder een hele nacht van huis gebleven zonder hun te vertellen waar hij was. De dag daarop gaf

Gudmundurs vader, Einar Baldursson, zijn zoon als vermist op.

Op 30 januari 1974 werd Njordur Snaeholm, de inspecteur die de leiding had over het onderzoek, gebeld door Elinborg Rafnsdottir, een van de twee vrouwen die Gudmundur vanuit hun auto hadden gezien op de avond van zijn verdwijning. Ze vertelde Njordur over de man met het gele shirt. Njordur sprak met de drie vrienden met wie Gudmundur die avond naar de nachtclub was gegaan: geen van hen had een geel shirt aangehad.

Gudmundur, die volgens zijn klasgenoten makkelijk in de omgang was, een goede dronk had en nog nooit een partijtje armpje drukken had verloren, was gewend 's avonds zijn krachten te meten met mannen uit naburige dorpen. Toen hij na de avond in de nachtclub niet kwam opdagen, gingen zijn vrienden ervan uit dat hij ofwel met een vrouw naar huis was gegaan, ofwel met zijn dronken kop slaags was geraakt met iemand die bij het armpje drukken van hem had verloren. De volgende ochtend begonnen ze zich af te vragen of hij bij zo'n gevecht misschien per ongeluk was gedood.

Een andere mogelijkheid was dat hij op het lavaveld verzeild was geraakt. Gudmundur woonde in Blesugrof. Om daar midden in de nacht vanuit Hafnarfjordur naartoe te lopen is zelfs vandaag de dag een zware opgave, laat staan in 1974. Toen was dat ronduit een hachelijke onderneming, vooral 's nachts en zeker als je gedronken had. Hafnarfjordur bevindt zich op een uitgestrekt, zeventuizend jaar oud lavaveld. De huizen zijn gebouwd op plekken waar het gestolde magma dat mogelijk maakte. Als Gudmundur er niet in was geslaagd een lift te krijgen, was de snelste route naar huis dwars door een onbewoond deel van dat lavaveld, waar de grond uit een oneffen oppervlakte met veel diepe kloven bestaat.

De politie riep twaalf reddingsploegen op om naar hem te zoeken. Het terrein was bedolven onder meer dan een halve meter sneeuw, wat het zoeken bemoeilijkte, maar de redders, tweehonderd man in totaal, lieten zich daardoor niet ontmoedigen. Ze verspreidden zich over het lavaveld met thermosflessen koffie in hun rugzak en rollen touw over hun schouders.

Wáár ze moesten zoeken, was moeilijk te zeggen. Het was een enorm terrein en vanwege de verse sneeuw waren er geen voetafdrukken of sporen die ze konden volgen. Een deel van de ploegen kamde het terrein rond Hafnarfjörður uit, terwijl andere langzaam noordwaarts trokken in de richting van Reykjavík. Toen ze probeerden sneeuw weg te scheppen, stuitten ze met hun spaden op ijs.

Na een paar dagen begon de sneeuw te smelten. Op 3 februari haastten de reddingsploegen zich, nu samen met Guðmundur Einarsson vader, in busjes terug naar het terrein om het zoeken te hervatten. Ze doorzochten grotten en spelonken, speurend naar aanwijzingen over wat er met de vermiste jongen kon zijn gebeurd. Maar zelfs toen het op hersenen lijkende landschap weer blootlag, leverde het geen antwoorden op.

Op 19 november 1974 reed Geirfinnur Einarsson na zijn werk naar huis. Hij woonde in Keflavík, een stad bijna vijftig kilometer ten zuidwesten van Reykjavík. Geirfinnur had golvend haar tot over zijn oren en rookte een rood met zwarte pijp. Zijn favoriete sigarettenmerk was Raleigh.

Er waren ongeveer tien maanden verstreken sinds Guðmundur Einarsson was verdwenen. Ondanks dat de twee mannen dezelfde achternaam hadden, waren ze geen familie van elkaar. Ze hadden geen gemeenschappelijke vrienden, woonden in twee verschillende steden, en bevonden zich in

verschillende periodes van hun leven. Gudmundur was zijn tienertijd nog maar net ontgroeid toen hij verdween, Geirfinnur was een man van tweeëndertig met een vrouw en twee jonge kinderen.

Hij verrichtte over het algemeen werkzaamheden voor de elektriciteitscentrales van IJsland en reisde over grote afstanden om afgelegen gebieden te bereiken, zoals de westelijke grens van de Thjorsardalur-vallei en de Sigolduvirkjun-centrale in het zuidoosten van het land. In november 1974 werkte Geirfinnur tijdelijk dichterbij huis. Hij was door zijn vriend Ellert Bjorn Skulason als bouwvakker in dienst genomen en werkte niet ver van Keflavik.

Toen hij die avond thuiskwam, ging hij samen met zijn vrouw Gudny Sigurdardottir aan tafel. Na het eten ging Gudny naar de bibliotheek. Geirfinnur ging een poosje op bed liggen om een boek te lezen.

Tegen de tijd dat Gudny terugkwam, tussen halfnegen en negen uur 's avonds, was Geirfinnurs vriend Thordur Ingimarsson langsgesproken. De twee mannen keken televisie en dronken koffie. Rond tien uur zei Geirfinnur dat hij even wegging, omdat hij met mensen had afgesproken. Hij vroeg Thordur of hij met hem kon meerijden. Geirfinnur zei niet met wie hij had afgesproken. Hij zei wel tegen Thordur dat ze hadden gevraagd of hij in zijn eentje wilde komen.

In de auto zei Geirfinnur tegen Thordur dat hij eigenlijk een wapen had moeten meenemen. Thordur vatte dat op als een grapje. Hij zette Geirfinnur af bij café Hafnarbudin dicht bij de haven van Keflavik en reed weg.

Het was een koude, heldere avond. Buiten was het stil. Geirfinnur ging het café binnen, maar de mensen met wie hij had afgesproken, waren er niet. Hij kocht een pakje sigaretten en liep terug naar huis.